

SAYI 38 • 2011

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

saraya mensûbiyet dönemini veya saraya sunduğu eserleri dolayısıyla sarayla olan bağlantısının ne oranda sürdüğünü/sürekli olduğunu göstermektedir.

Eser surnamelerden seçilmiş minyatürlerle ve sanatçıların eserlerinden seçilmiş örneklerle görsel olarak da zenginleştirilmiştir. Fakat bunlar çok sınırlı sayıdadır. Eserin sonraki basımlarında bunların sayısının ve baskı kalitesinin daha yüksek olması eseri daha da değerli kılacaktır.

Bilgin Aydın

Tuba Işınsoy Durmuş,

Tutsan Elini Ben Fakirin –Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği–,

İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2009, 115 sayfa.

Türkiye’de Osmanlı edebiyatı üzerine olan literatür, metodoloji yönünden başka sahalarla karışmaksızın sahanın kendi içinde ve “şahıs, dönem, akım, kavram veya konu bağlamında inceleme” yönünde bir eğilim arz etmektedir. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalar sayesinde saha “disiplinlerarası” olma özelliğini taşıyor hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti içinde II. Selim devri (1566-1574) sonuna kadar devlet-sanatçı (padişah-şair) ilişkisini inceleyen *Tutsan Elini Ben Fakirin*, bu türden –disiplinlerarası- bir çalışma olup bu konu üzerine müstakil olarak kaleme alınan ikinci eserdir. İlki, bir Osmanlı tarihçisinin Osmanlı tarihi perspektifinden patron-sanatçı ilişkisini ele aldığı *Şair ve Patron*’dur (Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, 2003).

Tuba Işınsoy Durmuş’un Bilkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırladığı doktora tezinin kitaplaşmış hali olan bu eserde, Osmanlı edebiyatı sahasında hamilik sisteminin nasıl çalıştığı ve sanatçıların bu sistem içerisinde sanatlarını nasıl ürettikleri anlatılmaktadır.

Bilindiği gibi Ortaçağ boyunca benzer yapılarla hem doğu hem de batıda var olan bir sistemdir hamilik. Teorik düzeyde ve hamilik bağlamında şairi ve şairlik mesleğini inceleyen bu eserde Durmuş, şairliğin gücünü Osmanlı padişahlarının iltifatlarından alan ve topluma katkı sağlayan bir konumda olduğunu söyleyerek, hamilik sistemi ile şairliğin birbirinden beslenen bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Yazar bu iddiasını, doğu toplumlarında önceden süregelen “caize”

geleneği ve Batı toplumlarında sanatçıları koruma anlamındaki “mesen” üzerinden takip ettiği tarihsel analizlerle desteklemeye çalışmıştır. Eser hazırlanırken birincil kaynaklar olan tezkireler, biyografi eserleri, padişah defterleri, ruznamçe ve in’amat defterleri ve şiir kullanılmıştır (s. 13). Bu da konusu ve metodundan sonra kitabı değerli kılan bir başka özelliğidir.

Eser beş bölüm üzerine kurulmuş, kitap boyunca anlatılan konuları destekleyen belgeler ekte sunulmuştur. Birinci bölüm konuya giriş mahiyetinde Doğu ve Batı devlet sisteminde hamiliğin işleyişi üzerinedir. İkinci bölümde hamiliğin Osmanlı edebî geleneğindeki yeri anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm şiirin oluşumu ve takdimi süreci üzerinedir. Dördüncü bölüm hamilik sisteminin hamî, sanatçı ve toplum açısından kısa ve uzun vadeli etkileri hakkındadır. Beşinci bölüm ise hamiliğin eleştirisine dairdir.

Edebî, sosyal, politik ve tarihî perspektiflerden yola çıkılarak Osmanlı edebiyatı bağlamında hamilik sisteminin nasıl işlediği ve sanatçıların bu sistem içerisinde eserlerini nasıl ürettikleri, çalışmanın temel ilgi alanlarıdır (s. 11). Eser boyunca en tepeden en alta kadar her düzeydeki devlet yöneticisi ile sanatçı arasındaki patronaj ilişkisi irdelenmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı sultanları her dönemde sanatı özellikle de şiiri desteklemişlerdir. Şuarâ tezkirelerinde, şairlerin hayatları hakkında bilgi verilirken bu konuya değinilir. Durmuş da kitabının bir bölümünü bu konuya ayırarak “sanata verilen desteğin yüz yıllar boyunca aldığı şekiller”i örnekleriyle ortaya koymuştur (s. 29-58). Buna göre kuruluş döneminde tercümelere dönemin ilmî ve edebî gelişmesi bağlamında hayli önem verilmiş olduğu II. Murat ve Fatih örneklerinden anlaşılmaktadır. Fatih, Acem şairlerine hediyeler göndererek onları Anadolu’ya çekme yönündeki gayretleriyle şiirin Anadolu’daki altyapısını sağlamlaştırmayı hedeflemekte, Yavuz Sultan Selim ise sayıları bini bulan ilim ve sanat erbabını aynı maksatla Tebriz’den İstanbul’a getirterek Osmanlı sanatının kıvamını almasını amaçlamakta idi (s. 43).

Saray çevresindeki devlet büyükleri şairlere maddi destek verdikleri gibi, daha üst mevkilerdeki kişilerle tanıştırmaya, onlar için faydalı olacak muhitlere sokmaya, onları takdim etmeye vb. şeklindeki davranışlarla da hamiliklerini gösterebiliyorlardı. Örneğin II. Bayezid döneminde İstanbul’a gelmiş olan Zatî, saraya girememiş olsa bile saray çevresine yakın duran paşalara yaklaşmayı başarmış; şiir sayısı ve şairliği ile kendi çağında ve daha sonraki dönemlerde hayli ün kazanmıştır. Sadrazam Hadım Ali Paşa, Defterdar Piri Paşa vasıtasıyla II. Bayezid’a şiirler sunan Zatî, zaman zaman Hacı Hasanzade, Müeyyedzade gibi kazaskerler ile nişancı Tacizade’den aldığı ihsanlarla geçimini sağlamıştır (s. 55).

Zatî'nin öğrencisi olup saray çevresinde belli bir yere kadar gelmiş olan Baki de Süleymaniye Külliyesi'nde danışmendlik yaparken bir şiir meclisinde şiirini beğenen Kanuni Sultan Süleyman tarafından mülazemetle ödüllendirilmiş ve müderrisliğe atanmıştır. Hatta durumu kanunlara uygun hale getirmek için bir hatt-ı hümayun çıkarılmış ve padişahın kendi hazinesinden ödenmek üzere ma-âşa bağlanan şair himaye altına alınmıştır (s. 55). II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde de itibar görmüş olan şair Bakî, bir haminin bir sanatçıyı nerelere kadar taşıyabileceğine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

İlk bakışta sanatı ve sanatçıyı koruyor gibi görünen hamilik sisteminde hamilerin de bu karşılıklı bağdan tatmin olmaları söz konusuydu. Kendileri de sanatın en azından bir dalıyla ilgilenen devlet büyükleri her şeyden önce kendi “kültürel zevk”lerini doyuruyorlardı. Nitekim Durmuş “Hami bu yolla sanatın içinde olarak desteklediği şairiyle aynı dili konuşmaktadır” demektedir (s. 82). Aynı şekilde hamilerin bazılarının ün kazanmaları kendilerini öven şairler vesilesi ile olmaktadır. Şairler, eserlerinde hamilerini yüceltip edileştirenken bunu kendilerini övmeye vesile kılmışlardır. Bu da hamî-sanatçı ilişkisindeki karşılıklı bağın bir başka yönüdür (s. 83).

Gerek divan edebiyatının kaside gibi bazı türleri gerekse siyasetname-nasihatname türündeki eserler aracılığı ile sanatçı hamîye “ideal yönetici” olmanın yollarını anlatmaktadır. Bu yolla şair toplum hayatına dolaylı olarak yön vermiş olur (s. 85).

Eserde, özetle “...Osmanlıda mutlak otoritenin varlığı, Osmanlı sanatının da bu otorite çevresinde şekillenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu çerçevede oluşturulmuş bir modelde sanatçı, üretimi için materyal kaynak ve finansman desteği veren güce, yani hamîye karşı tamamen sorumludur. Aynı zamanda sanatçıya destek veren hamî ile eleştirel izleyici aynıdır. Yani sanatçı, eserini kendisine destek veren hamisine sunarak yine ondan takdir görmeyi beklemektedir. Böyle bir model kaçınılmaz olarak, statükonun korunması yönelimlidir ve sadece sanatın üretimini kontrol etmekle kalmaz aynı zamanda eleştirel kriterleri de belirler” (s. 15) denmektedir.

Osmanlı şiirini besleyen iki ana koldan biri dünden gelen şiir geleneğidir ki yeni şiir bunun üzerine eklenir. Bir diğeri de şairi dil ve düşünce olarak besleyen kendi ortamı. Bu çalışmaya göre şiiri besleyen bir diğer kaynak daha ortaya çıkmaktadır ki o da şairin hamisiyle olan ilişkisidir. Hiç şüphesiz şairin nicelik bakımından şiirlerini besleyen bu ilişki acaba iş niteliğe geldiğinde ne kadar geçerli olmaktadır? Durmuş'a göre şiirin yazılış süreci bilgisine hakim olan hamî (padi-

şah veya devlet adamları) sanatsal olarak da şiire katkıda bulunur. Nazire geleneği bunun canlı bir örneğidir (s. 53).

Durmuş kullanılan literatür ve kurulan denklemi doğrulama yönünden bu eserdeki iddiasını yeterince ispatlamaya çalışmıştır. Teorik çalışmaların bir elin parmaklarını geçemeyecek kadar az olduğu bir sahada oldukça önemli bir konuyu disiplinlerarası bir metotla ele alan bu çalışma hem metodolojik konusu hem de varmak istediği sonuç bakımından oldukça başarılı görünmektedir. Ayrıca eser, yalnızca edebiyat veya tarih alanlarına değil sosyal bilimler alanındaki çalışmalara da katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte Osmanlı şairini yakından tanıyanlar kitabı okurken şu soruları sorabilirler: Hamiyle hiç karşılaşmadığı ve hiç caize almadığı halde şairlik tabiatının peşinde giderek şiir yazan Osmanlı şairi yok mudur? Hiç hamisi olmayan ve patronaj ilişkisi içinde bulunmayan şairler, şiirde hem nicelik hem de nitelik olarak diğerlerine göre daha mı geride kalmıştır? Şiirin niteliğini arttırarak devam ettiği altı yüz yıl boyunca hamiler, siyasi ve ekonomik şartlar bir yana sanata alaka bakımından aynı düzey ve konumda mı kalmışlardır? Öyle idilerse de sanatçıyı hep aynı düzeyde mi desteklemişlerdir?

Durmuş'un Fuzulî'den ilhamla *Tutsan Elini Ben Fakirin* adını verdiği bu eser, yukarıdaki soruların cevabını öncelikli olarak ele almıyorsa da, şairi ve şiiri Osmanlı devlet yapısı içinde konumlandırarak yukarıdaki sorular da dahil olmak üzere bu konuyla alakalı diğer meselelerde nitelikli eserler vermeye devam edecek donanım ve konumdadır.

Vildan Serdaroğlu C.

Marc David Baer,

The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries, and Secular Turks

Stanford: Stanford University Press, 2010, 332 sayfa.

*Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe*¹ kitabından sonra yazdığı bu ikinci kitabında Baer, Türkiye'de hakkında en çok

1 Baer'in Oxford University Press tarafından yayınlanan bu kitabının Türkçesi *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupsası'nda İhtida ve Fetih* (Hil, 2010) adıyla yayınlanmıştır.